

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STV003
vt 2005
Handledare: Jakob Gustavsson

Interdependens för Sverige

Hur svenska politiker påverkats
av ökad internationell interdependens

Fredrik Johannesson

Abstract

This is an examination of how interdependence affects the behaviour of politicians and their ability to govern the way they want to. I analyze the memoirs of two Swedish prime ministers, Tage Erlander and Ingvar Carlsson to explore their experiences. I focus on how the increasing interdependence affects the politicians with regards to security, welfare, and financial policies. Sweden had a special position between Soviet and NATO during the cold war. This meant Sweden gave priority to its neutrality policy during the cold war, compared to increased trade cooperation. I also see that the Swedish politicians pretty much disregarded the rest of the world in domestic welfare policies until about the early nineties. Then the forces of interdependence were so strong that the Swedish politicians had to take them into account and Ingvar Carlsson even aspired to adapt by using the interdependence to form a deeper cooperation within Europe where employment issues could be addressed on a European level. Sweden was also one of the last countries to abandon the fixed exchange rate, hoping to best the market's negative evaluation of the Swedish financial structure at the time, but it failed and Sweden had to open the economy up.

Keywords: Interdependence, Sweden, Tage Erlander, Ingvar Carlsson, Governing

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
1. INLEDNING	3
1.1 Problemformulering	3
1.2 Uppsatsens uppbyggnad	3
2 METODOLOGI	4
2.1 Material	4
2.2 Metod	5
2.3 Förståelse	6
3 INTERDEPENDENS	7
3.1 Realism	7
3.2 Komplex interdependens	8
3.3 Känslighet och sårbarhet	9
3.4 Effekter av komplex interdependens	10
4 POLITISKA OMRÅDEN	11
5 SÄKERHET	12
5.1 Andra Världskriget	12
5.2 Det kalla kriget	13
5.3 Efter det kalla kriget	14
5.4 Sammanfattning – Säkerhet	15
6 VÄLFÄRD	16
6.1 Världshandel och välfärd	16
6.2 Svensk välfärd	17
6.3 Sammanfattning – Välfärd	19
7 KAPITAL	20
7.1 Interdependens och ekonomisk politik	20
7.2 Svensk ekonomisk politik – i kris	21
7.3 Sammanfattning – Kapital	23
8 SLUTSATSER	25
9 REFERENSER	28
9.1 Politik	28
9.2 Teori	28
9.3 Metod	29

1. Inledning

Jag är intresserad av hur fenomenet interdependens påverkar politiker och deras möjlighet att driva den politik de står för. Jag ser i min omvärld en fullskalig interdependens för Sverige i form av den tilltagande globaliseringen. Men den kom inte över en natt och tidigare politiker kan ha uppfattat utvecklingen på olika sätt. De kan dessutom ha valt att hantera den utveckling de såg på olika sätt. De kan ha känt att utvecklingen mot en ökad interdependens inte hade nämnvärda effekter på deras politik eller så kan de ha känt att den fullständigt förintade alla möjligheter att föra en självständig politik, eller något mitt emellan. De svenska politikerna kan dessutom ha varit förespråkare för ett annorlunda internationellt system

1.1 Problemformulering

Hur har svenska politiker uppfattat den ökade internationella interdependensen och dess påverkan på deras möjligheter att bedriva den politik som de önskat?

1.2 Uppsatsens uppbyggnad

Först ger jag en introduktion till vad interdependens egentligen innebär. Detta är ett ord som är tänkt att karaktärisera vår värld där länderna är starkt sammanbundna genom handel, finansmarknader, säkerhet, m.m. Samarbete är viktigare än självständighet under interdependenta relationer.

Därefter undersöker jag hur de svenska politikerna uppfattat interdependens inom olika politiska områden där teorin visar att den kan eller borde ha inverkan. Den styrka som interdependensen påverkar de svenska politikerna med antar jag dessutom borde öka med tiden. Jag har valt att främst använda de tankar som publicerats av två av våra framstående, tidigare statsministrar, Tage Erlander och Ingvar Carlsson, i deras memoarer. Utifrån deras texter genomför jag en textanalys med avseende på deras uppfattning av interdependens.

Slutligen försöker jag binda samman de olika områdena för att ge en mer samlad bild av hur svensk politik har förändrats med tiden genom den ökade graden av interdependens.

2 Metodologi

2.1 Material

För att undersöka min frågeställning har jag valt att framför allt studera hur två framgångsrika och inflytelserika svenska politiker med en lång verksamhetsperiod inom svensk politik har uppfattat och agerat på det fenomen som jag är intresserad av. Jag har valt att framför allt arbeta med textmaterial i form av deras memoarer. Detta eftersom jag utgår ifrån att politikerna där skriver ärligt och i många fall ger en förklaring till hur de tänkte i samband med de olika beslut de fattat och de situationer de upplevt.

Jag har valt just Tage Erlander och Ingvar Carlsson av flera anledningar. För det första har de ju skrivit utförligt och personligt om sina respektive politiska gärningar. Det gör att det finns mycket text att söka efter inslag av påverkan från interdependens i. Sedan har jag utgått från att de som statsministrar båda har varit delaktiga och ledande för viktiga och intressanta politiska beslut under sina ämbetsstider. Har de inte varit direkt inblandade i något specifikt beslut eller policy så antar jag att de ändå känt till tankegångarna i frågan. Slutligen så har de varit verksamma under långa perioder av svensk politik och detta är viktigt då interdependens är något som gradvis utvecklar sig och stora skillnader visar sig kanske inte förrän en jämförelse görs över årtionden. Det är möjligt att helt andra politiker har uppfattat och påverkats av den ökade interdependensen på andra sätt, men de argument jag framfört tidigare i stycket gör att jag anser just dessa två politiker som särskilt intressanta.

I val av material att studera så har jag valt att koncentrera mig på deras memoarer, men jag har även valt att undersöka några kapitel i böcker skrivna antingen av andra författare om de båda tidigare nämnda politikerna eller böcker skrivna av andra politiker som varit aktiva inom områden som bör ha påverkats av interdependens och därför kan vara av intresse. Jag har alltså valt ett ganska snävt urval av material istället för att använda allt möjligt tänkbart material som skulle kunna belysa hur svenska politiker uppfattat interdependensen (Esaiasson, 2003, s 244). Jag tror dock att det är viktigare med en mer detaljerad textmassa än många olika politiker och skrifter eftersom jag även måste leta efter tillfällen då de aktuella politikerna inte tycks uppfatta en förändrad situation på grund av den ökade interdependensen. Det skulle kräva alldeles för lång tid för att kunna göra en sådan analys över allt potentiellt relevant material.

För att ytterligare underbygga min analys och för att kunna arbeta med fler nedskrivna texter om hur politikerna har resonerat har jag alltså även använt mig av ett par verk skrivna av andra författare om Tage Erlander respektive Ingvar Carlsson. Jag har inte hämtat särskilt många citat från dessa böcker, utan mest använt dem för att kontrollera att min tolkning av händelser, stämningar och

uppfattningar inte är alldeles annorlunda från hur dessa författare beskriver Erlanders och Carlssons tid vid makten.

Slutligen har jag även använt ett par kapitel ur Sverker Åströms memoarer. Åström är en av Sveriges mest erfarna utrikespolitiker och diplomater som under en lång tid hade insyn och delaktighet i svensk utrikespolitik. Han var även exempelvis delaktig i förhandlingar om svensk handelspolitik med EG under Olof Palmes tid. Det Åström skrivit ger mig även möjlighet att i vissa politiska områden bedöma hur Olof Palme och de politiker som fanns runt honom tänkte under hans år som statsminister för att i vissa fall brygga över de knappt två årtionden som passerade mellan Erlanders och Carlssons tid som statsminister.

2.2 Metod

För att konkretisera och strukturera mitt tillvägagångssätt har jag inspirerats av det som skrivs om kvalitativ textanalys i Metodpraktikan. Jag anser att min textanalys kan klassificeras som en ansträngning i att klargöra tankestrukturen hos skribenterna i de texter jag analyserar (Esaiasson et al., 2003, s 234).

Framför allt är jag ute efter att studera texternas manifesta budskap (*ibid.*, s 245). När författarna uttrycker meningar som visar på att de uppfattar sin situation som komplex interdependens eller meningar som visar att de fortfarande tänker i realistiska termer så använder jag mig av dessa. Ibland måste jag dock istället undersöka deras förhållningssätt mer utifrån vad de inte skriver. Om de inte nämner förändringar av det slag som tidigare nämnts eller inte nämner hur omvärlden påverkar deras beslut så måste även detta tolkas.

Den analys som följer är alltså en tolkning av texterna som jag har gjort. För att underbygga min tolkning så ger jag många och omfattande citat ur texterna för att även ge läsare av denna uppsats en möjlighet att bedöma min tolkning. Givetvis är det möjligt att andra tolkare skulle tolka olika passager på ett annat sätt och framför allt att deras urval kanske skulle se annorlunda ut. Detta är alltid en brist vid textanalys, men jag ska försöka underbygga mina resonemang på ett så klargörande och fullständigt sätt som möjligt. Samtidigt letar jag ju efter speciella uppfattningar i texterna och det finns ofta risk att författarna inte har skrivit på ett sätt som passar det jag undersöker. De har ju inte skrivit med interdependens i åtanke.

När jag beskriver Sveriges händelseförlopp så använder jag information skrivet av någon av de svenska politikerna, även om det ibland kan se ut som allmänna konstateranden. Men det är den uppfattning som politikerna hade som jag använder mig av om inget annat anges. Den är därför inte nödvändigtvis alltid helt sann, men jag är intresserad av deras uppfattning och inte alltid korrekthet. Samtidigt har författarna skrivit sina memoarer många år i efterhand och påpekar ofta hur det egentligen förhöll sig, med historiens ljus till hjälp.

2.3 Förförståelse

Jag anser personligen att vi nu lever i och är en del av en högst interdependent värld. Men det är lätt för mig så här i efterhand att se detta och det är naturligtvis betydligt svårare att korrekt uppskatta detta under tiden det utvecklas. Dessutom finns det fortfarande de som anser att kriterierna för interdependens inte stämmer lika väl på den nuvarande internationella politiken som realistiska antaganden gör. Jag utgår dock i denna uppsats från att Sverige efter andra världskriget rört sig mer och mer i riktning mot en relation med omvärlden som karaktäriseras av komplex interdependens.

Jag tar heller ingen ställning till huruvida de svenska politikernas beslut är bra eller inte utifrån någon ideologisk utgångspunkt, utan enbart hur de påverkats av interdependens.

3 Interdependens

Interdependens är ett populärt ord och har varit det under några årtionden. Det används av många som ett ganska diffust begrepp (ungefär som globalisering) vilket ska visa på hur nationer är sammanbundna på olika sätt. Det antas dessutom ofta att denna interdependens har ökat med tiden av olika anledningar. För att få ett tydligare begrepp att arbeta med i detta arbete har jag använt mig av den beskrivning av interdependens som ges av Keohane och Nye. Det var dessa båda herrarna som av många anses ha introducerat begreppet i den akademiska världen (se exempelvis Underhill – Stubbs, 2000, s 7). De startade med en artikel 1971 kallad "Transnational Relations and World Politics" där de kritiserade den, vid den tiden enligt dem allena rådande realistiska teorin. Dock fanns ingen alternativ teori beskriven i artikeln men den kom något senare i deras bok, "Power and Interdependence". Jag har valt att arbeta med deras sedan dess uppdaterade beskrivningar av vad interdependens är eftersom det är den mest grundläggande och andra följer i deras fotspår. Deras teorier och modeller har varit starkt tongivande på många senare författare. För att se hur interdependens teoretiskt påverkar den praktiska politiken har jag däremot främst utgått från Spero och Hart beskrivningar eftersom de har en mer praktisk inriktning.

Interdependens betyder, enkelt formulerat, ett ömsesidigt beroende mellan länder (se utförligare beskrivning i 3.2 och 3.3). I världspolitiken kan detta appliceras på situationer med återgåldande effekter bland länder eller bland aktörer i olika länder (Keohane – Nye, 2001, s 7). Dessa effekter kommer ofta från olika former av internationella transaktioner som flöden av kapital, varor, personer och information över gränserna.

3.1 Realism

För att förstå vad interdependens innebär är det först viktigt att se på hur den realistiska teorin beskriver internationell politik. Interdependens kontrasterar ju till stor del mot realismen och kritiserar de antaganden som görs inom realismen som inte längre gällandes.

Inom realismen är, enligt Keohane och Nye, tre antagande grundläggande för all fortsatt analys av internationell politik. Det första antagandet är att stater är enhetliga aktörer som dessutom är de klart dominerande och enda viktiga aktörerna på den internationella arenan. Det andra antagandet är att militär makt är ett användbart och effektivt medel i världspolitiken. Slutligen är det tredje antagandet att det finns en hierarki bland de områden som behandlas inom världspolitiken. "Hög politik", vilket behandlar militära säkerhetsfrågor kommer alltid högre på dagordningen än, och påverkar dessutom kraftigt, "låg politik",

vilket handlar om ekonomiska och sociala frågor (Keohane – Nye, 2001, s 20). Under dessa förutsättningar så kan den eller de stater som är mäktigast militärt även dominera övriga politiska förhandlingsområden. Den mäktigaste staten kan alltså skaffa de fördelar som de vill inom övriga områden genom att direkt eller indirekt hota med militära aktioner mot motsträviga länder.

3.2 Komplex interdependens

Det som Keohane och Nye betecknar som komplex interdependens karaktäriseras istället av tre andra kännetecken. Det första är att flera olika kanaler binder samman samhällen och stater. Dessa är kanaler som informella nätverk mellan regeringseliter såväl som formella kontakter mellan utrikesdepartement. Det finns även informella länkar mellan andra samhällseliter samt mellan transnationella organisationer. För det andra finns det ingen automatisk och tydlig hierarki bland olika internationella politiska områden under komplex interdependens. Det är inte alltid militära frågor eller säkerhetsfrågor som dominerar den internationella dagordningen. Detta leder även till att gränsen mellan det som hör till nationell och internationell politik blir mindre skarp. Det tredje kännetecknet är att när den komplexa interdependensen existerar mellan stater så visar det sig genom att militär styrka inte används som ett maktmedel bland de stater där interdependensen finns. Däremot kan militär styrka fortfarande vara viktig i relationerna till stater som står utanför de mer interdependenta staterna (Keohane – Nye, 2001, s 21).

Eftersom dessa antaganden är helt annorlunda än de antaganden som görs med en realistisk syn på världspolitiken så blir en analys av den internationella politiken vid komplex interdependens helt annorlunda än en analys under realistiska förutsättningar. De olika förutsättningarna leder till andra sätt att försöka uppnå sina mål i internationella förhandlingar. Under realistiska antaganden dominerar den starkaste staten och maktförhållanden förändras varefter staternas militära makt förändras. Staters primära mål blir militär säkerhet, och detta påverkar även andra områden i politiken (*ibid.*, s 25).

Under komplex interdependens ges de olika staterna andra möjligheter att påverka den internationella politiken och stärka sin egen position. En strategi för nationer är att länka områden där de är starka till andra områden där de är mindre starka. Under realism länkar de militärt starka nationerna sin militära styrka till andra områden. Ju mer interdependent strukturen på det internationella systemet blir, ju mindre viktigt blir denna länkning och styrkan i varje område blir mer avgörande i just det området (*ibid.*, s 26-27). En annan strategi är att bestämma den internationella dagordningen, s.k. "agenda setting". Med interdependens bör agendan påverkas av inrikesproblem och förändringar som skadar nationer p.g.a. deras känslighet (*ibid.*, s 28). Ytterligare ett sätt för länder att påverka den internationella politiken under interdependens är via kontakter med olika icke-statliga organisationer i andra länder eller byråkrater på lägre nivå samt slutligen genom olika internationella organisationer som får en mycket större roll att spela

när de internationella frågorna blir mer sammanflätande och komplexa (*ibid.*, s 29-30).

Länder har heller inte interdependenta relationer förrän det innebär kostnader för dem. Relationer mellan länder som karaktäriseras av interdependens involverar alltid kostnader eftersom interdependensen begränsar de möjligheter och det självstyre som länderna har. Det är dock inte möjligt att i förväg veta om kostnaderna kommer att uppvägas av fördelarna av den interdependenta relationen eller inte (*ibid.*, s 8). Det är heller ingen nödvändighet att relationen är gynnsam för alla inblandade parter. Den största kostnaden i en relation präglad av interdependens är dock den förlust som länderna drabbas av om deras relation försämras, vilket även hjälper till att bevara interdependensen.

3.3 Känslighet och sårbarhet

Interdependens har två olika dimensioner som Keohane och Nye benämner känslighet och sårbarhet. Känslighet visar på hur en förändring i ett annat lands beteende påverkar nationen. Ju känsligare landet är, ju kostsammare blir försämrade relationer med andra länder i den interdependenta strukturen (Keohane – Nye, 2001, s 10). Om ett annat land väljer att förändra sin politik i en viss fråga (exempelvis handel av en viss vara) så visar känsligheter på hur det första landet påverkas av detta på kort sikt och vilka kostnader denna förändring innebär.

Sårbarhet är dock en betydligt viktigare dimension då den visar landets möjligheter att förändras för att möta ett förändrat beteende hos andra länder. Detta visar alltså länders förmåga att långsiktigt skapa alternativ till en förändring av den situation som råder i nuläget (*ibid.*, s 11). Som exempel kan jag använda energiförsörjning. Länder som importerar all sin energi har hög känslighet eftersom en förändring som leder till att ingen energi kan importeras naturligtvis drabbar landet hårt. Ett land som inte själv kan producera tillräckligt mycket energi och inte kan importera från andra länder om dess nuvarande försörjning bryts har dessutom hög sårbarhet. Ett land som Sverige kan substituera mycket importerad energi både med inhemsk kärnkraft och med vattenkraft vilket gör att Sverige är betydligt mindre sårbart vad gäller energiförsörjning.

Ett och samma land är oftast olika känsligt i olika områden och dess sårbarhet är också olika i olika områden. Politik under förutsättningar om komplex interdependens handlar därför om att utnyttja de områden där man är stark för att förbättra sin situation i de områden där man är svag. Just denna asymmetri i de interdependenta relationerna i kombination med de olika ländernas förmåga att utnyttja sina styrkor och manipulera de interdependenta relationerna ger upphov till de rådande maktförhållanden som finns i världen nu, enligt Keohane och Nye.

3.4 Effekter av komplex interdependens

Om världen nu mer och mer karaktäriseras av en allt komplexare interdependens, så är det ju naturligt att fråga sig vad det innebär för världens regeringar. Hur mycket begränsas de av den nya situationen? Hur kan de dra nytta av nya möjligheter att påverka det internationella systemet och nya maktförhållanden mellan det egna landet och andra länder? Vad är det som avgör hur de lyckas med sina målsättningar? Hur har Sverige påverkats? Tyvärr så kan Keohane och Nye inte ge några direkta svar på denna typ av frågor eftersom varje land måste studeras och de förutsättningar som gäller för det enskilda landet måste nog analyseras. Jag väljer därför att använda en helt annan väg för att komma fram till resultat för denna typ av frågor. För om någon borde känna till dessa begränsningar och nya möjligheter för Sveriges del så är det ju regeringscheferna över tiden i Sverige. Deras handlande och deras tankar kring den ständigt förändrade omvärlden kan här visa på hur vi påverkats. På vissa områden kanske påverkan inte varit så stor som man kan förvänta sig medan andra områden radikalt förändrats.

Keohane och Nye lanserade sin utveckling av tidigare allmäntrådande teorier i slutet av Tage Erlanders politiska karriär. De formulerade sina idéer utifrån vad de observerade i den internationella politiken. Då anser jag att det är rimligt att vissa politiker vid den tiden både uppfattat detta i sin omgivning samt kanske bidragit till den situation som Keohane och Nye analyserat.

I mitt analyserande av de svenska politikernas texter så söker jag efter två saker. Det första är sådant som tyder på de tre tecknen för komplex interdependens. Tecknen är då som tidigare nämnts att det internationella utbytet sker mellan många olika aktörer och inte enbart stater, att hierarkin i den internationella dagordningen inte automatiskt domineras av militära frågor, samt slutligen att militär styrka inte är användbar bland de länder där komplex interdependens råder.

Det andra är sådant som tyder på att de uppfattar olika begränsningar eller ökade möjligheter för inrikespolitiken på grund av den komplexa interdependensen. Jag söker här efter politiska beslut (inom de områden som jag valt att undersöka) där de svenska politikerna inte kan föra den politik de egentligen vill eftersom de uppfattar att faktorer i omvärlden inte tillåter det eller beslut som fattas utan hänsyn till omvärlden trots att teori indikerar att faktorer utanför Sverige borde påverka beslutsfattandet.

Att fler och fler områden inom världspolitiken kan karaktäriseras med termer från en komplex interdependens anser jag är tydligt. I följande kapitel ska jag framför allt undersöka hur Tage Erlander respektive Ingvar Carlsson uppfattade denna förändring i världspolitiken. Till att börja med agerade de i olika tidsperioder då världslägen och utvecklingen såg olika ut. Dessutom var de båda två verksamma under många år och under deras aktiva tid är det även möjligt att de upplevt skillnader mellan sina första år i världspolitiken och sina sista år.

4 Politiska områden

Jag har valt ut några områden som jag anser kan vara relevanta under antaganden om komplex interdependens. De flesta områden inom politiken bör dock påverkas på ett sätt eller ett annat av en ökad grad av interdependens, så på något sätt måste jag avgränsa mig och endast studera politikernas uppfattningar i relation till vissa av dessa områden. Jag har använt mig både av teori om hur internationell politisk ekonomi har utvecklats under efterkrigstiden samtidigt som jag har utnyttjat det som framför allt Erlander och Carlsson har skrivit för att välja några specifika områden.

Ett väldigt naturligt område är säkerhetsfrågor. När Tage Erlander startade sin politiska bana var världen starkt karaktäriserad av de förutsättningar som råder under realistiska ansatser. Många viktiga säkerhetspolitiska händelser har sedan dess skett och därför anser jag det intressant att se hur politikernas uppfattning i säkerhetsfrågor har utvecklats. Den vikt som den internationella politiken lägger vid säkerhetsfrågor är ju även en av de viktigaste skiljelinjerna mellan en realistisk uppfattning om världspolitiken och en mer interdependent sådan.

Välfärd och skatter är något som ofta förknippas med svensk politik. Eftersom både Erlander och Carlsson tillhör det socialdemokratiska partiet så är ett särskilt viktigt område för dem sysselsättningen. Denna får mer och mer konkurrens från resten av världen ju mer globaliserad och interdependent världen blir. Hela det omfattande och väl utbyggda välfärdssystemet utsätts också av påfrestningar från omvärlden, inte minst då det bygger på skattemedel där många skattebaser riskerar att drivas ur landet vid alltför stora skillnader i skattesatser mellan länder. Därför väljer jag att undersöka hur politikerna uppfattar att deras strävan mot en välfärdsstat påverkas av interdependens.

Ett tredje område är det finansiella. Politikernas förmåga att genomföra sin politik påverkas olika mycket beroende på hur det finansiella systemet för Sverige ser ut. Olika finansiella och monetära system ger politiker olika möjligheter att bedriva politik. Det finns för- och nackdelar med olika system, men jag tror att de svenska politikerna inte kan undgå att påverkas av de ekonomiska förutsättningar som gäller för Sverige.

Ett sista område är Europa. Utvecklingen av det europeiska samarbetet har gått igenom många steg. Från början låg fokus på att förhindra nya krig på kontinenten, men efterhand har den gemensamma marknaden och en konvergens mellan de regler som gäller i de olika länderna tagit överhanden. Relationen med Europa och det europeiska samarbetet inverkar på de tidigare nämnda områdena och kommer att tas upp på olika sätt i samband med de olika områdena; säkerhet, välfärd och kapital.

5 Säkerhet

Sveriges säkerhet och säkerhetspolitik är ett område som troligen karaktäriseras mer av realistiska antaganden än av antagandet inom en komplex interdependens. Just militär styrka och ett lands säkerhet är ju grundläggande för en realistisk världssyn. Ett av de viktigaste skälen till att ha ett försvar är ju för att politikerna anser att det är ett viktigt internationellt maktmedel som kan användas i olika politiska syften. Just Sverige har ju i och för sig sedan innan både Erlanders och Carlssons tid valt att inrikta Sveriges militära styrka på försvar av vårt land och inte att använda militära styrkor som ett anfallsvapen.

5.1 Andra Världskriget

Tage Erlander blev Sveriges statsminister 1946, men startade naturligtvis sin politiska bana redan innan andra världskriget. Den tiden kan nog betecknas som den tid då interdependens inte alls karaktäriserade de internationella relationerna. Tyskland byggde relativt ensamt, mest med egna resurser, upp en stor, välutrustad armé vilket gav dem enorm makt. Land och råvaror var vid den här tiden avsevärt mycket viktigare än öppna flöden av varor och ömsesidigt handelsutbyte mellan länderna, till och med grannländer i Europa där infrastrukturen och möjligheterna för handel ändå kan anses ha varit relativt goda. Erlander skriver följande om de händelser som föregick krigsutbrottet, nämligen Hitler-Stalin pakten:

Vi kunde ingenting göra i vårt lilla land för att undvika världskatastrofen. Man greps av ett vanmäktigt raseri mot politiska system som gav två människor, Stalin och Hitler, en sådan fruktansvärd makt att de med ett penndrag kunde kasta ut en hel värld i ett namnlöst lidande. (Erlander, 1972, s 262)

Och följande om hur maktlösa de svenska politikerna kände sig inför krigsutbrottet:

Den dominerande känslan var, att man levde i en värld utan nåd. Och utan hämningar. En stormakt som fann det ligga i dess intresse att ta hand om oss och vårt land hindrades icke av någon hänsyn till demokratiska värden eller folkens självbestämmanderätt. Sverige hade inga fiender. Men vi hade heller inga vänner, som skulle offra en droppe av sitt blod för att skydda vår självständighet. Vi var hänvisade till oss själva. Det gav inte mycket manöverutrymme för politiken. (Erlander, 1972, s 266)

5.2 Det kalla kriget

Ur denna situation som präglade krigstiden och de årtionden av upprustning och kapprustning som följde därefter för världen stormakter, så växte realismens syn på internationella maktförhållanden fram. Efter andra världskriget då det kalla kriget trätt i kraft så hade Sverige ett mycket speciellt läge i världspolitiken. Halva den geografiska gräns som fanns mellan de två blocken kan sägas ha löpt genom Sverige. Det ansågs av både Erlander och andra svenska politiker vid den tiden att Sveriges neutralitet var avgörande för Sveriges säkerhet. Enbart en tydligt och kraftfullt fasthållande vid neutraliteten ansågs ge Sverige möjlighet av bevara vår fred och hålla oss utanför krig.

Sveriges situation i många andra avseenden (handel, kultur, etc.) och politiska områden avgjordes med våra relationer med de båda blocken. Under hela femtiotalet så tycker jag det är tydligt att Tage Erlander har en syn på utrikespolitiken som är starkt präglad av realistisk teori. Alla relationer med andra nationer utvecklades med tanke på hur de båda blocken kunde tänkas reagera på de svenska initiativen. Det gällde att inte avskärma sig alltför mycket från någon sida, men samtidigt inte heller närma sig någon sida (framför allt Atlantpakten) så mycket att vår neutralitet och alliansfrihet kunde ifrågasättas.

Enligt den svenska regeringens mening skulle vi göra vad vi kunde för att minska motsättningarna. Det var inte mycket. [...] Men en sak kunde vi göra. Vi kunde låta bli att ansluta oss till något av blocken. (Erlander, 1974, s 103-104)

Sveriges förmåga att försvara oss och att visa att det kostade mer än det smakade att attackera Sverige var viktigt i interaktionen med framför allt Sovjetunionen. Eftersom de svenska politikerna ansåg det viktigt att ha handelsförbindelser och annat utbyte även med Sovjetunionen så var det viktigt att ha en god relation med stormakten. Denna relation startade dock med den svenska säkerhetspolitiken och alldeles särskilt med att göra den svenska neutraliteten och alliansfriheten trovärdig bland de sovjetiska ledarna. Detta innebar även att göra den trovärdig för amerikanerna och NATO.

I går kväll kände jag en stark inre oro inför frågan om vi verkligen handlat rätt genom att lägga ned vår röst i Lake Success. Vi har blivit ensamma, vi har sårat amerikanerna just när vi går till svåra förhandlingar med dem [...] Hade vi böjt oss här, hade vi icke haft någon rest kvar av självständighet. Den amerikanska kongressen hade övertagit utrikesnämndens roll. (Erlander, 1974, s 147)

Både de tankar Erlander och övriga politiker runt honom hade och det sätt de handlade på visar hur naturliga de realistiska antagandena tedde sig på den tiden. Att länders makt och förhandlingsposition utgick från dess militära styrka och, som i Sveriges fall, dess förmåga att försvara sig syns tydligt i texten. När Erlander skriver om svensk utrikespolitik vid den tiden så handlar det oftast om att förklara och försvara vår neutralitetspolitik inför resten av världen samt att föra en sådan dialog och relation med alla andra länder som minimerade risken för att Sverige skulle angripas. Det var enligt Erlander ett måste att vår neutralitetspolitik verkligen var trovärdig.

I slutet av Erlanders politiska karriär så uppfattar jag att han fortfarande har en bild av utrikespolitiken som är starkt påverkad av de omständigheter som definierar en realistisk syn på hur den internationella politiken fungerar. Frihandel har under hela denna period varit ytterst viktigt för Sverige eftersom vi är starkt beroende av en stark exporthandel för vårt välstånd. Men Erlander och de andra svenska politikerna prioriterade fortfarande att förklara svensk neutralitetspolitik och att säkerställa svensk säkerhet framför att diskutera handel, miljö eller något annat. Därmed naturligtvis inte sagt att de inte ansåg dessa andra frågor viktiga, utan endast att de levde i en värld där de ansåg att säkerhetsfrågor var viktigast. Hotet om användandet av militär makt av andra nationer var helt enkelt fortfarande en viktig del av Erlanders politiska vardag.

I det nuvarande internationella läget, karakteriserat av misstro och också av okunnighet om varandras avsikter [...] (Erlander, 1976, s 341)

Flerfaldiga tillfällen gavs också att redogöra för hur Sverige såg på de internationella problemen. Allra viktigast var att jag inför så många pressmän kunde klargöra den alliansfria utrikespolitikens innebörd. (Erlander, 1974, s 178)

Samtidigt som Sveriges relationer med största delen av världen tycks ha präglats av realistiska antaganden så finner jag mer av komplex interdependens i relationerna mellan de nordiska länderna. Åtminstone så tycks inte Erlander uppfatta något militärt hot från de övriga nordiska länderna och inte heller så är det säkerhetsfrågor som dominerar mötena mellan de nordiska representanterna. Nordens gemensamma säkerhet diskuterades dock även om det aldrig blir något egentligt militärt samarbete.

I slutet av femtiotalet så är det en het och omtvistad fråga i svensk politik om Sverige ska beväpna sig med kärnvapen eller inte. De som förespråkade en svensk kärnvapenarsenal hävdade att det svenska försvaret skulle bli ineffektivt utan att kunna svara med ett kärnvapenhot. Erlander, och många med honom, uppfattade efter hand kärnvapen mer som ett politiskt vapen snarare än ett militärt vapen. Ett land som beväpnade sig med kärnvapen skulle uppfattas som ett betydligt större hot av länderna i sitt närområde och utvecklandet av svenska kärnvapen beräknades av Erlander öka risken för att Sverige skulle angripas (i förebyggande syfte) snarare än minska den.

5.3 Efter det kalla kriget

Efter det kalla krigets slut så förändrades bilden drastiskt. Under något årtionden dessförinnan hade anfallsrisken från Sovjetunionen reducerats betydligt och nu ansågs den i praktiken obefintlig. Den svenska neutraliteten var inte längre av lika stor betydelse och det diskuterades inom socialdemokratien t.o.m. huruvida det var dags att överge neutraliteten. Särskilt i närmandet till blivande EU kom neutraliteten på tal.

Sveriges säkerhetssituation inkluderar enligt Carlsson inte längre ett invasionshot. Vår utrikespolitik kan numera istället koncentreras på att säkerställa

skydd mot andra hot mot Sverige (som miljö eller vår välfärd). Samtidigt var vår fortsatta neutralitet ett obönhörligt krav vid Sveriges ansökan till och inträde i EU.

Det mesta tydde på att det kalla kriget var över. [...] Om riskerna för krig i Europa minskade, ökade i motsvarande grad handlingsutrymmet inom ramen för vår säkerhetspolitik. (Carlsson, 2003, s 400)

5.4 Sammanfattning – Säkerhet

Sverige har från och med andra världskriget fört en politik där Sveriges alliansfrihet har stått i centrum. Svenska politiker gjorde vad de kunde för att minska vår sårbarhet i händelse av krigsutbrott i vårt närområde. I och med det kalla krigets slut så är det inte längre lika viktigt för Sverige att stå alliansfritt. Hotet från militära angrepp på svenskt territorium är i det närmaste obefintligt och svensk utrikespolitik kan fokuseras på andra områden.

Jag tycker att det är tydligt hur Tage Erlander hanterade svensk utrikespolitik med realistiska antaganden som utgångspunkt. Utrikespolitiken handlade först och främst om att trygga Sveriges frihet och säkerhet. Vår säkerhetsposition kunde sedan användas i förhandlingar på andra områden, som exempelvis handelsförbindelser, så länge vår neutralitet var trovärdig i övriga världen.

Ingvar Carlsson hade mindre att oroa sig för vad gällde Sveriges säkerhet än vad Tage Erlander hade. Han ville istället närma sig Europa för att ge Sverige del av den gemenskap och de fördelar som han anser finns med ett sådant samarbete. Dock var han under inga omständigheter beredd att underkasta svensk utrikes- och säkerhetspolitik inför EU. Med tanke på den förändrade världsbilden kunde han tänka sig en anpassning, men ingen likriktning.

6 Välfärd

Välfärd är ett område där staten traditionellt har en viktig roll i det svenska samhället. Kanske beror detta på långvariga socialdemokratiska regeringsperioder, men de politiker jag analyserar är socialdemokrater så för dem är välfärd hur som helst förmodligen det viktigaste politiska målet. Erlander nämner vid många tillfällen under alla årtionden han var aktiv inom politiken att det främsta målet för den politik som han och hans parti förde var just den fulla sysselsättningen. För att kunna tillgodose välfärden i Sverige behöver vi handelssamarbete med Europa och resten av världen. Därför tas Sveriges handelsförbindelser med Europa men även resten av världen också upp som en viktig del i detta avsnitt.

6.1 Världshandel och välfärd

Det liberala internationella handelssystemet som utvecklades efter andra världskriget skapade en aldrig tidigare skådat världshandel. Vid handelsförhandlingarna i Kennedy-rundan som slutade 1967 skapades de bästa möjligheter att hantera denna nya nivå på handeln som skådats, men efter detta så förändrades det internationella handelssystemet återigen och det som GATT stod för började undermineras. Det tryck som den liberala handelsordningen skapade på inrikespolitiken hotade frihandeln eftersom protektionism såg alltmer attraktivt ut för nationella politiker (Spero – Hart, 2003, s 72).

Interdependensen blev allt mer tydlig för politikerna allt eftersom handeln kom att påverka fler och fler sektorer i ekonomin och fler och fler jobb. Interdependensen ökade särskilt inom vissa sektorer där globalt organiserade, multinationella företag uppkom som arbetade över hela världen (*ibid.*, s 74).

Ytterligare en effekt av den ökande interdependensen inom handeln är en ökad konvergens mellan de utvecklade ländernas ekonomier. En snabbt ökande ackumulation av både fysiskt kapital och humankapital, teknologispredning mellan länderna och ökad likformighet i löner minskade skillnaderna i faktoruppdelningen mellan länder. Detta leder till en utsuddning av de komparativa fördelar som är basen för handel. Därför krävs större och större specialiseringar i de olika länderna och små förändringar av faktorpriserna i ett land får stora konsekvenser för det landet (*ibid.*, s 74-75).

6.2 Svensk välfärd

Det borde alltså bli allt svårare för Sverige och svenska politiker att föra den politik som man önskar utan hänsyn till omvärlden. Redan Erlander uppfattade svensk exportindustri som ytterst viktig för den svenska ekonomin. Vi har ända sedan andra världskriget haft en omfattande export och Sverige har hela tiden arbetat internationellt för ökad frihandel, men som tidigare beskrivits så hindrades vi från fullständiga samarbeten p.g.a. vår säkerhetspolitik.

När Carlsson beskriver svensk politik som förts innan hans tid vid makten så beskriver han hur Sverige ville klara sig självt. Vi utgick från att vi skulle lyckas bättre med vår välfärdspolitik och vår sysselsättning om vi gick vår egen väg. Det stämmer mycket väl med det som jag uppfattar i Erlanders skrifter. Redan mot slutet av åttiotalet tycker jag mig se hur Carlsson sedan mer och mer ser hur den internationella situationen och faktorer utanför Sveriges gränser påverkar vår ekonomi och vår välfärd. När nittioalet börjar så ser Carlsson effekterna av interdependens tydligt, men det visar sig även hur oförberett Sverige då var att hantera denna ökande maktlöshet som den svenska regeringen upplevde. När socialdemokraterna återtog regeringsmakten vid valet 1994 så befann sig Sverige i en fundamentalt annorlunda situation än den som Tage Erlander regerade i på sin tid. Carlsson skriver om årtiondena efter andra världskriget:

[I]nte så märkligt att Sverige höll en låg profil när ett antal västeuropeiska länder började bygga ut sitt samarbete. [...] För Sverige var ökad frihandel på europeisk och global nivå den prioriterade frågan. Det svenska näringslivet var beroende av en fri världsmarknad med så få handelshinder som möjligt. Vi ansåg oss inte ha några inrikespolitiska problem som krävde internationellt samarbete. Välfärdsstaten var ett nationellt projekt. (Carlsson, 2003, s 374-375)

Enligt Sverker Åström fanns det också en folklig misstänksamhet mot EG och den betydligt mer borgerliga politik som fördes på kontinenten. Han beskriver en misstro mot vad han sammanfattar i ”de fyra K-na, Kapitalism, Konservatism, Kolonialism och Katolicism”. Sverige var ute efter handelssamarbete med Europa, men inte intresserade av några politiska eller säkerhetsmässiga samarbeten. Sverker Åström beskriver det avtal som vi under några årtionden hade med Europa så här:

Det avtal med EG som vi slöt efter två års förhandlingar fungerade väl och till ömsesidig båtad under två årtionden. I slutet av 1980-talet ändrades hela satsen. EG beslöt genomföra en total inre marknad från den 1 januari 1993. [...] Alla EFTA-länderna begärde förhandlingar om ett vidsträckt samarbetsavtal med EG som fick namnet EES. (Åström, 1992, s 201)

Gång efter annan så betecknar Ingvar Carlsson den svenska ekonomin i kris av olika former under sin statsministerperiod. Olika finanspolitiska lösningar ges, men jag kan inte hitta speciellt många referenser till att göra något åt vare sig svensk känslighet eller svensk sårbarhet. Problemet i den svenska ekonomin antas hela tiden mest bero på förändringar inom Sverige och lösningarna är även de fokuserade på att korrigera de svenska missförhållandena. Men om Sverige

fungerar i en interdependent relation med omvärlden så kanske en internationell lösning vore eftersträvansvärd. En annan utgångspunkt vore ju att försöka omforma den svenska ekonomin och det sätt den fungerar för att minska vår sårbarhet. Men jag anser att politikerna vid den tiden såg det som naturligt att svenska ekonomiska problem skulle och kunde lösas inom Sveriges gränser. De kriser som fanns handlade framför allt om problem med den svenska lönesättningen och utlåningen till privatpersoner som använde de lånade pengarna till konsumtion. Detta blev i efterhand större problem än nödvändigt eftersom Sverige inte hade öppnat upp vår ekonomi vid den här tiden och lönerna och räntan kunde därför inte pressas ner respektive upp med hjälp av den internationella konkurrensen. Som en möjlighet att kämpa mot de oönskade marknadskrafterna som enligt honom hotade att radera välfärdsstaterna i hela Europa såg Carlsson ett samarbete mellan alla Europeiska länder på området.

Jag ville se ett medborgarnas Europa där vi tillsammans bekämpade arbetslöshet, där välfärd och trygghet kom alla till del, där vi tog gemensamma tag för att hejda miljöförstöringen och där de nya, ännu bräckliga, demokratierna i öst inte blev andra klassens nationer. (Carlsson, 2003, s 406)

Det är också tydligt hur Carlsson gärna vill få till stånd internationellt samarbete för att trots allt ge nationer inflytande över sin ekonomi genom den politik som förs. Naturligtvis ser han främst till ett europeiskt samarbete för att genom EU skapa förutsättningar att lyckas. Jag anser att socialister oftast är betydligt mer intresserade av att ge staten instrument att styra ländernas ekonomier än de borgerliga och Carlsson diskuterade främst detta inom den europeiska arbetarrörelsen. Tillsammans med andra socialistiska regeringschefer samt vissa borgerliga och olika experter lades förslag på att utforma en gemensam strategi för att bekämpa arbetslösheten. Carlsson ser med den ökande interdependensen bra möjligheter att sprida den socialistiska politik som utgör grunden för de nordiska välfärdsstaterna till resten av Europa istället för att se EU som ett hot om att tvingas sänka vår nivå på välfärden.

Jag känner inte Europaintegrationen som ett hot, mera som en utmaning. Det är en jätteuppgift, en nödvändighet för att vi ska kunna ta itu med stora viktiga problem. (Färm, 1991, s 199)

Det kanske tycks naturligt i efterhand att Sverige närmade sig Europa, men när Carlsson i slutet av åttiotalet öppnade dörren för ett vidare samarbete med Europa så gick detta emot all traditionell socialdemokratisk inställning i frågan. Samtidigt som Carlsson alltså ser interdependensen torna upp sig runt Sverige så tycks han inte ge upp Sveriges möjligheter att påverka sitt öde och inte heller arbetar han för att minska interdependensen för Sverige. Istället så förordar han som tidigare nämnts ökat samarbete med resten av världen och en inrikespolitik som ska vara ännu bättre för att kunna möta den nya situationen.

Den utvecklingen innebär dock *inte* att behovet av en kraftfull nationell politik minskar. Tvärtom – när vi utsätts för hårdare konkurrens blir det *ännu* viktigare att satsa på

utbildning, forskning, kommunikationer osv för att Sverige ska kunna hävda sig. På samma sätt blir det ännu viktigare att klara t ex kostnadsutvecklingen. (Färm, 1991, s 118)

När miljöfrågor, både vad gäller naturen och arbetsmiljön, aktualiserades under sextiotalet så medförde det exempelvis problem för Erlander eftersom det då krävdes någon form av avvägning mellan att uppfylla den typen av mål och att hålla fast vid den fulla sysselsättningen. Olof Palme tog sedan initiativ för att starta ett koordinerat samarbete för ett hållbar miljö över hela världen och även Carlsson ser ett internationellt samarbete om miljöfrågor som en nödvändighet för att kunna säkra vår långsiktiga välfärd.

6.3 Sammanfattning – Välfärd

Efter andra världskriget gick det väldigt bra för svensk ekonomi trots att vi agerade väldigt självständigt. Vår viktiga exportindustri behövde marknader i utlandet naturligtvis, men utöver det ansåg vi oss klara oss väl på egen hand. Vi kunde skapa och upprätthålla vår välfärdsstat utan större samarbete med andra länder. Uppfattningen bland de svenska politikerna var snarare att ett ökat samarbete skulle riskera vår välfärd.

Efter det kalla kriget och i samband med de ekonomiska kriserna i början av nittiotalet förändrades bilden för det svenska välfärdsbygget drastiskt. Nu insåg politikerna att samarbete med framför allt övriga europeiska länder kanske t.o.m. skulle bli nödvändigt för att rädda vår välfärd och sysselsättning.

Jag uppfattar en ganska snabb förändring under Carlssons tid då svenska politiker var tvungna att agera utifrån den interdependenta struktur som Sverige nu är en del av. Jag ser det dessutom som om de svenska politikerna insåg detta senare än politikerna i många andra industriländer. Vi försökte nog klara oss själva lite för länge. Omvärlden lät oss inte längre göra det. Carlsson valde då att skapa ett program där Sverige kom att närma sig omvärlden och särskilt Europa för ökat samarbete på en bred front av politiska områden, även traditionellt nationella områden som sysselsättningspolitiken för att utnyttja fördelarna med en ökad interdependens istället för att isolera oss från omvärlden för att försöka skydda oss från nackdelarna med en ökad interdependens.

7 Kapital

Kapitalets flöden över världen har närmast explosionsartat ökat sedan den tid då Tage Erlander blev statsminister. De ändrade förutsättningar som gäller för det internationella kapitalet borde ha haft stor påverkan på svenska regeringars ekonomiska beslut.

7.1 Interdependens och ekonomisk politik

När det gäller makroekonomisk politik och kapital så är det en bra utgångspunkt att konstatera att länder har tre mål de gärna uppnår. Dessa är en fast växelkurs, en oberoende penningpolitik samt fria kapitalströmmar. Tyvärr är det omöjligt att uppnå mer än två av dessa mål samtidigt (Frieden, 2000, s 258). Efter Andra Världskriget och ända fram till ungefär åttiotalet så kunde stater ganska framgångsrikt kontrollera kapitalströmmarna och därmed använda sig av både en fast växelkurs och en oberoende penningpolitik. Men allt eftersom så har det blivit svårare och svårare att hindra det öppna flödet av kapital internationellt och numera anses det omöjligt för ett land som Sverige att bortse från ett fritt kapital (Goodman – Pauly, 2000, s 280). Sverige hade alltså efter kriget under lång tid en fokusering på de två första målen, då kapitalet var starkt reglerat i Sverige. Sverige var en liten, sluten ekonomi. När kapitalet väl strömmar fritt så måste varje nation välja mellan vilket av de två första målen som ska behållas och vilket som inte längre ska upprätthållas (Frieden, 2000, s 259). Under de tider då Erlander och Carlsson var politiskt aktiva var det dock inte lika kategoriskt att kapitalet var svårt att reglera.

Interdependens i det internationella monetära systemet skapar en spänning mellan kravet på samarbete mellan staterna för systemets skull och deras respektive ekonomi och politik på hemmaplan. De nationella regeringarna tvingades balansera det internationella samarbetet med sin egen självständighet för att försöka bemästra tre svårigheter i det internationella monetära systemet. Det handlar om likviditet, anpassning och trovärdighet (Spero – Hart, 2003, s 28). Likviditet handlar om att amerikanska dollar var så oerhört dominerande i världshandeln under många årtionden efter Bretton Woods eftersom andra länder var ovilliga att tillåta sina valutor att spela en internationell roll på samma sätt som USA (*ibid.*, s 29-30). Sverige och vår krona är ytterst marginell i sammanhanget och vi öppnade ju dessutom inte vår ekonomi förrän senare än de flesta andra länder. Anpassning handlar om den rörliga växelkursen. Den sades skapa relativ stabilitet genom att dämpa spekulatjonen samt att agera självanpassande till förändringar i handelsbalansen eller inflationen. Dessutom slipper de enskilda länderna anpassa policy för att hela tiden hålla balansen i sin

ekonomi som krävs vid fasta växelkurser (*ibid.*, s 31). De rörliga växelkurserna innebär dock stora variationer på kort sikt och kursen förändras ständigt, både drastiskt och något oberäkneligt. Trovärdigheten slutligen har det internationella systemet fått genom sin förmåga att hantera kriser samt att skapa stabilitet på lång sikt. Kriserna har framför allt varit obalansen mellan oljeproducerande och oljeimporterande länder samt USA:s båda långvariga underskott, både i handel och i budgeten, som hotade förtroendet för den amerikanska ekonomin (och i förlängningen därmed för världsekonomin) (*ibid.*, s 35-36).

De finansiella marknaderna och den internationella ekonomin kan sägas ha karaktäriserats av interdependens efter det att Bretton Woods systemet avslutades. Den internationella finansiella marknaden växte både i storlek och i betydelse då många av de utvecklade länderna öppnade upp sina marknader för utländska finansinstitutioner och avreglerade sina kapitalmarknader. Detta ledde till en betydligt större global marknad där större mängder av kapital kunde flöda fritt över gränserna (*ibid.*, s 28).

7.2 Svensk ekonomisk politik – i kris

Så bröt Koreakriget ut den 25 juni. Inte omedelbart, men så småningom förändrades bilden. Ute i världen inleddes den enorma prisstegringen. Det var inte mycket vi kunde göra för att skydda oss från den, men onekligen hade vårt läge varit bättre om vi hade haft en stramare finanspolitik från budgetårsskiftet 1 juli 1950. (Erlander, 1972, s 89)

Sverige ville gärna ha frihandel och samarbete i handelspolitiken men under inga omständigheter ville vi ge upp vår självständighet att föra den politik våra politiker ansåg bäst för Sverige. Sverker Åström beskriver hur möjligheten till ett svenskt närmande till Europa och tätare ekonomiskt samarbete och eventuellt även medlemskap i EG inte föll i den svenske finansministerns smak.

Han [Gunnar Sträng, min anm.] ville till intet pris ha någon utländsk kontroll, än mindre något utländskt inflytande över sin ekonomiska politik. ”Skall min budget bestämmas i Bryssel?” (Åström, 1992, s 190)

Sverige hade under en väldigt lång tid en fast växelkurs. Trots detta har Sverige hela tiden påverkats starkt av beslut i andra länder. De fasta växelkurserna bidrar till stabilitet i ekonomin men det förutsätter att de sätts på rätt nivå. Samtidigt så är de inbördes relationerna mellan växelkurserna viktiga för nationernas export och import. Därför påverkades vi hårt när andra länder ändrade nivån på sina fasta växelkurser.

Vi hade förut diskuterat vad vi skulle göra om England devalverade 20 %, som experterna trodde ligga inom möjligheternas gräns. Vi var då överens om att följa. Men 30 %! Kan det ske utan risker för prisnivån, som helt slår stabiliseringen i stycken? Delvis beror detta på hur andra stater nu handlar, H. C. Hansen har meddelat mig att Danmark följer England, likaså Norge. Men hur gör Sydamerika som har så stor betydelse för den svenska prisnivån. (Erlander, 1972, s 43)

Men som tidigare nämnts så kommer stabiliteten av en fast växelkurs till priset av att kapitalet inte kan röra sig fritt och effektivt i Sverige. Vi föredrog helt enkelt fördelarna med en egen penningpolitik och en fast växelkurs framför fördelarna med fria kapitalströmmar. Jag uppfattar dock att när valet gjordes efter andra världskriget var dock möjligheterna att effektivt allokera kapital globalt små och valet var därför förmodligen bra för Sverige. De finansiella marknaderna var inte tillräckligt utvecklade och teknologin inte tillräcklig. Det gick dock så långt att Carlsson kan beskriva det som att hela det politiska etablissemanget oavsett parti, näringslivet samt de akademiska kretsarna såg den fasta växelkursen som det enda alternativet för Sverige. När det finansiella systemet hade utvecklats fanns inte ens någon diskussion i Sverige om det fortfarande var optimalt att ha kvar kontrollen över kapitalet.

[V]ar den fasta växelkursen en doktrin. Att ge upp den fasta växelkursen låg också utanför min föreställningsvärld. Möjligen kunde vi tänka oss att skriva upp kronans värde. (Carlsson, 2003, s 312)

På Erlanders tid inom politiken så behövdes vid några tillfällen den svenska ekonomin kylas ned. Politikerna kunde då diskutera flera olika typer av åtgärder. Jag uppfattar att politikerna hade uppfattningen att de kunde kontrollera och styra den svenska ekonomin väl. Eftersom Sverige vid den här tiden var en tämligen sluten ekonomi så fanns ju förutsättningar att de förändringar som regering och riksdag genomför faktiskt får det genomslag de är ämnade till. Efter att den svenska ekonomin öppnades upp så får regeringens reformer betydligt mer komplexa följder.

När Sverige utvecklade sin kreditreglering och sin valutareglering så motiverades det bl.a. (och framför allt) med att regleringen hade överlevt sig själv. Andra länder hade utvecklat sina valutaregleringar och de syften som fanns vid inrättandet efter andra världskriget men 1986 var de inte längre relevanta. Carlsson skriver att vårt "nationella oberoende liksom våra möjligheter att driva penning- och räntepolitik skulle inte rubbas av uppmjukningen av valutaregleringen". Det visade sig dock att kreditavregleringen (framför allt) i längden skapade enorma problem för Sverige. Konsumtionen ökade dramatiskt eftersom privatpersoner nu kunde låna stora mängder kapital av bankerna till alldeles för optimistiska förutsättningar och förväntningar.

Valutapolitiken spelade också en viktig roll för att stärka regleringen av kapitalmarknaden. Om utländsk in- och upplåning funnits tillgänglig skulle den inhemska regleringspolitiken varit omöjlig att genomföra. (Carlsson, 2003, s 222)

I början av 1990 såg då Carlsson, som han kallar det, "tre dammar som hotade att brista och dränka oss i överkonsumtion". Den finanspolitiska ansåg han var under kontroll, medan både lönepolitiken och kreditpolitiken såg allvarliga ut. De svenska lönerna hade under flera år drivits upp alldeles för mycket jämfört med den faktiska produktionsökningen i Sverige. Kreditmarknadsavregleringen gjorde samtidigt att svenska folket konsumerade alldeles för mycket med lånade pengar och förr eller senare måste bubblan brista.

Mitt intryck var att finansdepartementet vill fortsätta att täta den finanspolitiska dammen trots att den inte läckte. Det var en traditionell uppgift som man var van att sköta, det gav intryck av vilja till handling och dödade det dåliga samvetet. Tyvärr klarade en sådan strategi bara rännilar av en flodvåg. Det lönepolitiska flödet tittade finansdepartementet på med uppgivenhet. Åt det kreditpolitiska vände departementsledningen ryggen. (Carlsson, 2003, s 289)

Vi försökte förbättra det svenska finansiella systemet genom att reformera olika regleringar och anpassa oss till det internationella systemet (samt en viktig skattereform som inte behandlas här). Problemet var bara att vi genomförde de olika momenten i fel ordning och en i taget. Effekterna av en viss reform blev inte riktigt som regeringen hade tänkt sig eftersom andra regleringar fortfarande fanns kvar och hindrade reformen att fungera som planerat. Marknadens strävan efter jämvikt gav då oväntade effekter för Sverige, som tyvärr var av den negativa sorten.

I efterhand står det klart vad läget egentligen krävde. Det fanns en snabb och effektiv åtgärd som i tid hade kunnat få läget under kontroll. Jag anser att den fasta växelkursen borde ha släppts och följts av en kraftig räntehöjning. En så radikal omläggning av riksbankens policy var inte möjlig utan att de förödande konsekvenserna av avregleringen hade redovisats öppet. (Carlsson, 2003, s 314)

Så småningom höll inte längre försvaret av kronan. Land efter land runt omkring Sverige gav upp sina fasta växelkurser då valutautflödet och marknadens spekulationer inte gick att stå emot. Den dåvarande borgerliga svenska regeringen presenterade tillsammans med socialdemokraterna förslag på det finanspolitiska området som skulle stärka Sverige och försvara kronan så att räntan kunde sänkas från 500 %, som riskerade att helt stoppa all produktiv verksamhet i landet. Det krävdes ytterligare ett krispaket några dagar senare för att blidka de internationella ekonomiska aktörerna så att riksbanken kunde sänka räntan. Någon månad senare började dock valuta flöda ur landet igen och slutligen gav Sverige upp den fasta växelkursen den 19 november 1992.

Först när detta skedde är Sverige helt en del av det interdependenta internationella finansiella system som tidigare beskrivits. Efter att socialdemokraterna återtog regeringsmakten 1994 så blir det tydligt att Carlsson är väl medveten om hur känslig den svenska ekonomin är för den internationella finansmarknaden.

Men sedan kapitalet börjat röra sig över nationsgränserna fungerade inte politiken som tidigare. (Carlsson, 2003, s 511)

7.3 Sammanfattning – Kapital

Sverige var ett av de länder som längst höll fast vid en fast växelkurs och hoppet att kunna föra en självständig penningpolitik. Vi ville hellre ha kontrollen över vår egen ekonomi istället för att få andra fördelar av en annorlunda valutapolitik. Den alltmer internationaliserade och globala marknaden gjorde efterhand att vår

kontroll mer och mer blev en illusion. Till slut kollapsade vårt system, till viss del på grund av att de svenska politikerna inte insåg den finansiella interdependensens kraftfulla verkningar, och vi upplevde en svår ekonomisk kris innan vår finansiella struktur var anpassad till det globala systemet.

På detta område dök interdependensen upp snabbt och förändrade förutsättningarna för svensk politik snabbare än politikerna hann reagera. Men efter krisen slutligen var avvärjd och den svenska ekonomin hade helt annorlunda förutsättningar än några år tidigare, så uppfattar jag det som att politikerna tar marknadens nya obeveklighet i beaktning även om de några årtionden tidigare förmodligen hade sagt sig aldrig acceptera det.

8 Slutsatser

För att kunna besvara huruvida de svenska politikerna har uppfattat sin situation som karaktäriserad av interdependens har jag tolkat det de skrivit. Deras upplevelser blir min grund för att beteckna om Sveriges politiker uppfattar relationen med omvärlden som interdependent eller inte. För att sedan även besvara huruvida deras handlingsutrymme begränsats tolkar jag om de anser att deras beslut skulle ha varit annorlunda om de kunnat bestämma helt själva. Ibland kan interdependensen även ha gett dem andra och nya möjligheter att fatta beslut. För att skapa struktur i analysen har jag använt modeller av vad interdependens är och hur det påverkar politiken. Det har lett till följande:

Ett internationellt system som karaktäriseras av interdependens har tre kännetecken, som beskrivits tidigare. Ett av dessa är att militärt våld och hot därom inte existerar mellan de länder som har en interdependent relation. För Sveriges del anser jag att politikerna med all rätt har betraktat Sverige som lite speciellt. Vi låg inkilat mellan de två stora blocken och vi hade inte råd att agera på ett sätt som gjorde att vi riskerade att bli attackerade eller avskärmade från något av blocken. Efter det kalla kriget har Sverige befunnit sig i en situation där det militära hotet mot vårt land är i det närmaste obefintligt och jag anser att Ingvar Carlsson uppfattade detta genast vid murens fall. Det var som om en börda föll från våra axlar och tillät oss en djupare form av samarbete och interdependens. Just Sveriges särskilda position under det kalla kriget gör att jag tror de realistiska antagandena om hur politiken är beskaffad stämde väl för Sverige under hela Tage Erlanders regeringstid. Sveriges säkerhet var det viktigaste målet med utrikespolitiken och den ökade interdependens som Keohane och Nya observerade i världen gällde Sverige i mindre grad än många andra länder. Endast i samarbetet med de övriga nordiska länderna kunde vi vara säkra på att militär makt inte hade någon plats vid förhandlingsbordet. För Sveriges del blev det i detta avseende en väldigt skarp skillnad i vår relation med omvärlden i och med det kalla krigets slut och under Carlssons sista period som statsminister så är inte längre militärt våld ett rimligt alternativ i Sveriges relationer med någon del av omvärlden, framför allt inte Europa.

Ett andra kännetecken på interdependens är när relationerna mellan olika länder förs på många olika nivåer och mellan många olika typer av organisationer. Vad gäller de svenska politikerna så uppfattar jag det som att de ser sig och den svenska staten som det viktigaste kommunikations forumet med andra länder. Det är i och för sig naturligt, men för att interdependensen ska hanteras på bästa sätt av politiker anser jag att de i större grad måste ta hänsyn till andra aktörer, framför allt näringslivet. Svenska företags konkurrenskraft har alltid varit viktig för svenska regeringar, men med ett större mått av interdependens så krävs andra sätt att stärka de svenska företagens position.

Det tredje kännetecknet är när säkerhetsfrågor inte dominerar den internationella dagordningen. Kanske beroende på vår annorlunda säkerhetssituation kunde Sverige redan tidigt föra fram annat än säkerhetsfrågor på den internationella dagordningen. Vi var ledande både vad gäller miljöfrågor och u-landsbistånd på den internationella arenan. Kanske var detta beroende på att vi inte hade lika hög grad av interdependens som många andra nationer och därmed kunde gå vår egen väg utan att riskera lika mycket som andra nationer. I slutet av den period jag undersökt är säkerhetsfrågor inte längre dominerande för Sverige i våra förhandlingar med omvärlden, men ändå värnar vi fortfarande om vår neutralitet och alliansfrihet och låter dem vara krav vid ett fullständigt samarbete med Europa.

Ett ytterligare sätt att se på interdependens är att studera ett lands känslighet och sårbarhet. Hur svenska politiker påverkas och begränsas av interdependens beror sedan framför allt på vilken sårbarhet Sverige har. Jag tolkar politikernas syn på sin situation som att Sveriges sårbarhet har ökat dramatiskt i och med Carlssons tid som statsminister. Däremot uppfattar jag det inte som att politikerna medvetet tänker i dessa banor och agerar för att minska vår sårbarhet. Det gör också att det inte framkommer speciellt tydligt i deras memoarer eftersom det inte är begrepp som jag tror att de medvetet reflekterar över. Här finns möjligheter att mer objektivt studera hur Sveriges känslighet och sårbarhet faktiskt ser ut. Detta är ju grunden för Sveriges möjligheter i den internationella politiken. Hur den faktiska allokeringen av makt sedan blir beror även på skickligheten bland svenska politiker att utnyttja våra styrkor för att minska våra svagheter.

På alla områden som jag undersökt så har förutsättningarna att driva sin politik för svenska politiker förändrats drastiskt under åren mellan Erlanders och Carlssons perioder som statsministrar. På det säkerhetspolitiska området har vi gått från en smal balansgång mellan stormakterna med vår neutralitets som det viktigaste förhandlingsvapnet till en situation där Sveriges säkerhet inte längre är hotat av stater i vår omgivning. Vår välfärd har gått från att vara ett nationellt projekt till att påverkas i högsta grad av vår omvärld. Den fulla sysselsättningen som kunde drivas igenom med svensk politik under en sluten ekonomi utsätts för starka påfrestningar av den internationella konkurrensen och svenska politiker som Carlsson måste nu skapa samarbete inom framför allt Europa för att kunna skapa välfärd för Sverige. På det finansiella området var effekterna av interdependens i slutet av åttiotalet och början av nittiotalet starkare än vad politikerna uppfattade det, anser jag. Vi drabbades då av större problem än vad som jag tror var nödvändigt eftersom vi höll kvar vid gamla doktriner och inte tog den ökade interdependensen i tillräckligt stor beaktning vid beslutsfattandet.

Sammantaget så tolkar jag det som att de svenska politikerna efter hand har uppfattat mer och mer av den ökande interdependensen och att de nu måste söka utbyte och samarbete med resten av världen för att kunna driva en framgångsrik politik i Sverige. Den politik som Tage Erlander förde vid sin tid som statsminister upptas framför allt i kapitlet om säkerhet och i kapitlet om välfärd, i meningen att vi klarar vår välfärd själva, vilket jag tolkar som att hans situation inte bäst karaktäriseras som komplex interdependens. Inte heller är det Sverige som leder utvecklingen mot interdependens, utan ett realistiskt synsätt passar både

Sveriges situation och svenska politiker. Under Ingvar Carlssons tid vid makten handlar politiken mer om kapitalet och välfärd, i meningen att vi behöver samordna politiken med andra länder för att klara välfärden. Detta tolkar jag som att han uppfattar interdependensen betydligt starkare än Erlander. Dessutom tycks Carlsson varit betydligt mer intresserad av möjligheterna med ett samarbete inom Europa än många av de övriga svenska politikerna vid den tiden. Den ökade interdependensen gör att Carlsson uppfattar att global samordning är viktigt för att lösa både många av världens problem och många av de svenska problemen.

9 Referenser

9.1 Politik

Carlsson, Ingvar, 2003. Så tänkte jag: Politik & dramatik. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Erlander, Tage, 1972. Tage Erlander: 1901 – 1939. 5:e upplagan. Stockholm: Tiden.

Erlander, Tage, 1973. Tage Erlander: 1940 – 1949. 3:e upplagan. Stockholm: Tiden.

Erlander, Tage, 1974. Tage Erlander: 1949 – 1954. Stockholm: Tiden.

Erlander, Tage, 1976. Tage Erlander: 1955 – 1960. Stockholm: Tiden.

Erlander, Tage, 1979. Tage Erlander: Sjuttioal. Stockholm: Tiden.

Erlander, Tage, 1982. Tage Erlander: 1960-talet: Samtal med Arvid Lagercrantz. Stockholm: Tiden.

Färm, Göran, 1991. Carlsson: En samtalsbok med Ingvar Carlsson. Stockholm: Tiden.

Kratz, Anita, 1996. Ingvar Carlsson: Erlanders siste pojke. Stockholm: Bonnier Alba.

Ruin, Olof, 1986. I välfärdsstatens tjänst. Stockholm: Tiden.

Åström, Sverker, 1992. Ögonblick. Stockholm: Bonnier Alba.

9.2 Teori

Frieden, Jeffrey A. – Lake, David A. (red.), 2000. International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth. 4:e upplagan. Boston: Bedford/St. Martin's; London: Routledge, cop.

Frieden, Jeffrey A., 2000. "Exchange Rate Policies", s 257-269 i Frieden, Jeffrey A. – Lake, David A. (red.), 2000. International Political Economy: Perspectives

on Global Power and Wealth. 4:e upplagan. Boston: Bedford/St. Martin's; London: Routledge, cop.

Goodman, John B. – Pauly, Louis W., 2000. "The Obsolescence of Capital Controls? Economic Management in and Age of Global Markets", s 280-298 i Frieden, Jeffry A. – Lake, David A. (red.), 2000. International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth. 4:e upplagan. Boston: Bedford/St. Martin's; London: Routledge, cop.

Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S., 2001. Power and Interdependence. 3:e upplagan. New York: Longman, cop.

Spero, Joan E. – Hart, Jeffrey A., 2003. The Politics of International Economic Relations. 6:e upplagan. Belmont, Calif.: Thomson Wadsworth.

Stubbs, Richard – Underhill, Geoffrey R.D., 2000. Political Economy and the Changing Global Order. 2:a upplagan. Oxford: Oxford University Press.

9.3 Metod

Esaiasson, Peter – Gilljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Wängnerud, Lena, 2003. Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad. 2:a upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.